

PODSTAWOWE IDEE I KONCEPCJE W GEOGRAFII

TOM

8

DOROBK POLSKIEJ GEOGRAFII PO KONFERENCJI W RYDZYNIE OCENA KRYTYCZNA

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Wiesław MAIK

REFLEKSJE DOTYCZĄCE ROZWOJU POLSKIEJ GEOGRAFII SPOŁECZNO-EKONOMICZNEJ. KOMENTARZ PO TRZYDZIESTU LATACH OD KONFERENCJI W RYDZYŃ

1. WPROWADZENIE

Organizatorzy IX Kolokwium Teoretyczno-Metodologicznego postawili uczestnikom tego spotkania niezwykle ambitny cel: krytycznej oceny dorobku polskiej geografii po konferencji w Rydzyń. Jest to zadanie wyjątkowo trudne z uwagi na zasadnicze zmiany zewnętrznych i wewnętrznych uwarunkowań dotyczących funkcjonowania geografii w Polsce. Jej rozwój odbywa się obecnie w nowej rzeczywistości politycznej, społecznej i gospodarczej, a geografia jako dyscyplina naukowa przechodzi głębokie i różnorodne przemiany obejmujące zagadnienia jej podstaw filozoficzno-metodologicznych, przedmiotu i celów badań, tożsamości i jedności oraz miejsca w nauce, społeczeństwie i edukacji.

Nie sposób zatem w sposób kompletny przedstawić wszystkich problemów i uwarunkowań rozwoju geografii społeczno-ekonomicznej w Polsce. Jej obecna sytuacja jest bardziej złożona niż poprzednio ze względu na radykalne zmiany jakie zachodzą we współczesnym świecie, w Polsce oraz w obrębie samej geografii. Zmiana intelektualnego klimatu dyskusji, związana z kwestionowaniem tradycyjnych sposobów interpretacji badanej rzeczywistości, a także racjonalności nauki, wzmacnia konflikty pokoleniowe dotyczące sposobu uprawiania geografii i jej funkcji społecznych oraz determinuje charakter i „temperaturę” sporów, w tym także dotyczących znaczenia konferencji w Rydzyń i „porydzyńskiego” dorobku polskiej geografii (geografii społeczno-ekonomicznej).

Cele niniejszego opracowania są skromniejsze. Uwagi te mają charakter fragmentaryczny, subiektywny, można by rzec impresyjny.

Dalszą narrację kierunkują dwie podstawowe tezy. Pierwsza zakłada, że konferencja w Rydzynie nie stanowi zasadniczego przełomu periodyzacyjnego, a więc takiego, który wyznacza nową fazę rozwoju geografii w Polsce. Niemniej jednak spotkanie to stało się pewnym „impulsem” w procesie zmian polskiej geografii. W tej sytuacji ocena konferencji w Rydzynie powinna być „osadzona” w szerszym kontekście historii rozwoju geografii (geografii społeczno-ekonomicznej) i zawierać elementy dotyczące jej przeszłości, teraźniejszości i przyszłości. Warto w tym miejscu przytoczyć twierdzenie prof. Czyż (2004): „Rozwój każdej dyscypliny naukowej wymaga z jednej strony retrospektywnego spojrzenia na prowadzone w jej ramach prace badawcze, z drugiej strony – konfrontacji i krytycznej oceny podejmowanej problematyki badawczej wobec aktualnych i przyszłych wyzwań zmieniającej się rzeczywistości”.

Druga teza wynika z przekonania autora, że każda próba identyfikacji mechanizmów rozwoju geografii (geografii społeczno-ekonomicznej) w Polsce powinna być „osadzona” w metodologicznym kontekście ogólnych koncepcji rozwoju wiedzy naukowej. Podstawę takiej refleksji stanowią tutaj koncepcje pozwalające analizować strukturę logiczną danej dyscypliny i mechanizm jej ewolucji.

Niniejsze opracowanie składa się z kilku części, które łącznie – mam nadzieję – dają pewien, chociaż fragmentaryczny „ogłąd” procesu ewolucji polskiej geografii społeczno-ekonomicznej. Opis ten początkują pewne uwagi ogólne dotyczące sposobu charakterystyki rozwoju geografii (geografii społeczno-ekonomicznej). Kolejną część pracy stanowią próby przedstawienia dwóch rodzajów analizy rozwoju geografii społeczno-ekonomicznej w Polsce, które mimo, że dają odmienny „obraz” ewolucji tej dyscypliny, można uznać za pewnego rodzaju ujęcia komplementarne. Moim zdaniem, dopiero w tym szerszym kontekście można dokonać racjonalnej oceny konferencji w Rydzynie i charakterystyki rozwoju polskiej geografii społeczno-ekonomicznej na przełomie XX i XXI wieku.

2. UWAGI OGÓLNE DOTYCZĄCE SPOSOBU ANALIZY ROZWOJU GEOGRAFII (GEOGRAFII SPOŁECZNO – EKONOMICZNEJ), CZYLI JAK „PISAĆ” HISTORIĘ DANEJ DYSCYPLINY NAUKOWEJ

Dyskutując o rozwoju danej dyscypliny naukowej warto spojrzeć na ten problem w podwójnej perspektywie: filozoficzno-analitycznej, która polega na analizie zmian struktury logicznej, zawierającej elementy ontologiczne i epistemologiczne oraz historyczno-socjologicznej, ukierunkowanej na badanie przemian wewnętrznych i zewnętrznych uwarunkowań działalności naukowej. U podstaw drugiego ujęcia leży założenie o historycznym charakterze nauki, objawiającej się w procesie jej zmienności,

który dotyczy przemian w zakresie racjonalności i zasad metodologii oraz celów i wartości występujących u podstaw działalności naukowej (Chojnicki 2000).

Rozważając w tej podwójnej perspektywie można założyć, że obecny charakter geografii jako nauki został ukształtowany w historycznym procesie rozwoju tej dyscypliny pod wpływem czynników wewnętrznych, związanym z mechanizmem jej rozwoju, postępem teoretyczno-poznawczym i metodologicznym oraz czynników zewnętrznych stanowiących społeczno-historyczne uwarunkowania procesu poznania (por. Maik 1993, 2004a, b).

Oznacza to, że historii danej dyscypliny naukowej nie można „pisać” wyłącznie z jednego punktu widzenia: socjologii nauki (kontekst historyczno-socjologiczny) lub filozofii nauki (analiza struktury logicznej nauki). Należy uwzględnić podwójną perspektywę analizy opierając ją zarówno na kryteriach logizmu, tzn. opisu w kategoriach racjonalnej rekonstrukcji, czyli wewnętrznej historii nauki, jak i za pomocą kryterium *praxis*, tzn. z punktu widzenia praktyki społecznej lub historii zewnętrznej zawierającej psychologiczny, społeczny, polityczny i ekonomiczny kontekst i warunki rozwoju nauki (aspekty te przedstawia Rykiel w artykule zamieszczonym w tym tomie).

Można stwierdzić, że poszczególne perspektywy opisu, aczkolwiek dające różne „obrazy” rozwoju dyscypliny, mają (lub powinny mieć) charakter komplementarny.

Socjologiczne spojrzenie na naukę podejmuje takie pytania jak: kto?, gdzie?, kiedy?, dlaczego?, w jakiej grupie?, w jakich ramach organizacyjnych? – doszedł (doszli) do takich, a nie innych wniosków lub poglądów. Naukę (wiedzę) traktuje się tu jako swoistą, czasowo i przestrzennie określoną sferę kultury lub szerszej rzeczywistości społecznej (por. Maik 1993). Owa perspektywa opisu skupia uwagę na społecznych uwarunkowaniach rozwoju danej dyscypliny naukowej (poznania naukowego). Rozpatruje je na kilku nadbudowujących się nad sobą poziomach: 1) ogólnospołecznym, uwzględniającym egzystencjalne warunki życia całej społeczności naukowej, 2) świadomościowo – kulturowym, związanym z miejscem nauki wśród innych form świadomości społecznej, 3) grupowym, tzn. przynależności badacza do określonej grupy, 4) instytucjonalnym, tzn. kształtowaniem i funkcjonowaniem środowiska naukowego.

W tym ujęciu mieszczą się zamieszczone w tym tomie cenne rozważania na temat genezy i uwarunkowań społecznych konferencji w Rydzynie (por. Parysek 2014, Rykiel 2014) a także postulat oceny mechanizmów grupotwórczych w zbiorowości geografów polskich (Rykiel 2014).

Z kolei filozofia nauki (lub metodologia nauki) wnosi filozoficzną refleksję nad nauką, która ma głównie charakter epistemologiczny, ze względu na

jej poznawczy charakter (Chojnicki 2000). Daje to odmienną perspektywę oceny procesu rozwoju nauki. Opis ten może być oparty na dwóch ujęciach analizy metodologicznej: rekonstrukcyjnym i diachronicznym. Organizują one sposób „patrzenia” na charakter i determinanty wewnętrzne rozwoju danej dyscypliny (lub dziedziny badań), pozwalają uchwycić specyfikę zmienności jej składnika teoretycznego i metodologicznego oraz strukturę wiedzy teoretycznej. W ujęciu diachronicznym nauka jest rozpatrywana jako proces poznawczy ujmowany dynamicznie. Zakłada się tutaj pewną relatywność koncepcji teoretycznych, które wraz z rozwojem badań empirycznych ulegają istotnym modyfikacjom treściowym lub znaczeniowym. Z kolei celem ujęcia rekonstrukcyjnego jest odsłonięcie drogą rekonstrukcji logicznej owych, przyjmowanych zwykle milcząco założeń, norm lub dyrektyw, które kierują rozwojem badań naukowych (Chojnicki 1981).

Znaczenie rekonstrukcji w historycznym opisie dyscypliny naukowej podkreśla Życiński (1983), który wyróżnia dwa sposoby analizy rozwoju nauki: opis historyczny i rekonstrukcję historyczną. Opis oddzielony jest od analizowanych zdarzeń niewielkim przedziałem czasu, stąd przy jego powstawaniu przyjmuje się tę samą wizję świata, jaką podzielali „bohaterowie” kontrowersyjnych interpretacji. Z kolei rekonstrukcja historyczna dokonywana jest *ex post*, zwykle po rewolucji naukowej, która zmienia wizję świata i teoretyczne założenia jego interpretacji.

Należy podkreślić, że celem autora niniejszych uwag jest próba opisu rozwoju polskiej geografii społeczno-ekonomicznej w ujęciu rekonstrukcji historycznej. Jej podstawy tworzą współczesne koncepcje rozwoju nauki Kuhna i Lakatosa oraz koncepcja analizy rozwoju wiedzy geograficznej Chojnickiego i Dziewońskiego (1978).

Reasumując ten wątek rozważań, należy stwierdzić, że w dyskusji nad rozwojem geografii społeczno-ekonomicznej w Polsce potrzebne jest spojrzenie uwzględniające obie perspektywy: socjologiczną i filozoficzną, a także połączenie ujęcia obiektywnego z subiektywnym, tzn. rekonstrukcji historycznej i opisu historycznego (przykładem są wspomnienia na temat konferencji w Osiecznej – por. Grzeszczak 2011). Co więcej, w dyskusji niezbędne są zarówno głosy z natury „rewolucyjne”, buntownicze, zawierające pewne „ziarno prawdy” (por. Bański 2010; Rykiel 1988, 2006, 2012), jak i „chłodne”, obiektywizujące analizę stanu i perspektyw rozwoju polskiej geografii, w tym geografii społeczno-ekonomicznej, niejednokrotnie krytyczne w swej wymowie (por. m.in. Chojnicki 1986, 1990; Czyż 2004; Falkowski 2000, 2008; Liszewski 1999, 2004, 2008; Lisowski 2004, 2008; Łoboda 2004; Richling 2000). Celem wymienionych opracowań była zwykle identyfikacja czynników kryzysogennych, zarówno o charakterze egzogenicznym, jak i endogenicznym.

3. UWAGI NA TEMAT MECHANIZMÓW ROZWOJU POLSKIEJ GEOGRAFII I GEOGRAFII SPOŁECZNO-EKONOMICZNEJ

Badacze podejmujący próby opracowania w miarę pełnej historii rozwoju polskiej geografii, w tym geografii społeczno-ekonomicznej, mają do dyspozycji bogaty materiał źródłowy. W literaturze można znaleźć wiele prac poświęconych problematyce rozwoju polskiej geografii (geografii społeczno-ekonomicznej). Ogólnie biorąc, że względu na cel i okoliczności powstania, można je podzielić na cztery kategorie: 1) opracowania przedstawiające w sposób kompleksowy i systematyczny historię geografii polskiej (por. m.in. Jackowski, Liszewski, Richling (red.) 2008) lub danego ośrodka geograficznego (por. Jachowski, Sołjan 2009), 2) materiały i sprawozdania ze spotkań metodologicznych odbytych w Osieckiej w 1955 r. (por. Kiełczewska-Zalewska 1956, Leszczycki 1956), Jabłonie w 1966 r. (por. Leszczycki 1972), Poznaniu w 1972 r. (Chojnicki 1973), Rydzynie w 1983 r. (praca pod red. Chojnickiego 1991), Zakopanem w 1998 r. (praca pod red. Domańskiego i Widackiego 1999), Warszawie w 1998 r. (praca pod red. Lisowskiego 1999), Krakowie w 2004 r. (praca pod red. Jackowskiego 2004), Słubicach w 2004 r. (praca pod red. Chojnickiego 2004), Sosnowcu w 2005 r. (praca pod red. Janii i Jackowskiego 2009), Poznaniu w 2006 r. (praca pod red. Kostrzewskiego 2006), Warszawie 2008 r. (praca pod red. Richlinga i Lechowicza 2009), Bydgoszczy w 2009 r. (praca pod red. Kostrzewskiego, Maika i Brudnickiego 2011), 3) artykuły i prace zwarte prezentujące stan i perspektywy rozwoju geografii i geografii społeczno-ekonomicznej (por. m.in. Chojnicki, Gruchman, Kozarski 1967; Chojnicki, Kukliński, Grzeszczak, Kozarski 1974; Chojnicki, Kozarski 1980; Chojnicki 1986; Chojnicki, Starkel, Wróbel 1986; Domański 1986, Kukliński 1982, 1983, 1985, Taylor 1982, Rykiel 1986, 1988, Potrykowski, Kulikowski, Rykiel, Łoboda, Maik, Potrykowska, Stryjakiewicz 1991; Liszewski 1999; Falkowski 2000; Liszewski, Łoboda, Maik 2008; Bański 2010), 4) artykuły poświęcone geografii społeczno-ekonomicznej i jej działom (por. m.in. Ciechocińska 1988, Chojnicki, Dziewoński 1978; Dziewoński 1983; Jagielski 1988, Kostrowicki 1983, Liszewski 1988, Maik 1988, Zdrojewski 1988; Liszewski, Suliborski 2005; Falkowski 2008, Stryjakiewicz 2008; Taylor 2008, Lisowski 2008, Liszewski, Maik 2008; Sagan 2000; Sobczyński 2008; Jackowski, Sołjan, Bilska-Wodecka 2008; Jędrzejczyk 2008; Wójcik 2012).

Wiele z tych opracowań zawierało dwa uzupełniające się elementy analizy metodologicznej: 1) opisowe, zawierające diagnozę stanu istniejącego i 2) postulatyczne (normatywne), przedstawiające założenia programowe rozwoju dyscypliny. Teksty te były świadectwem racjonalizmu środowiska naukowego polskich geografów, zmierzały zwykle do ustalenia obiektywnych standardów działalności naukowej i roli geografii w zmieniającej się

rzeczywistości. Jednocześnie cytowane wyżej prace stanowią dość kompletny i szczegółowy materiał pozwalający rekonstruować mechanizm rozwoju geografii, w tym geografii społeczno-ekonomicznej w Polsce po II wojnie światowej. Zastosowanie dwóch różnych koncepcji rozwoju nauki w niniejszym opracowaniu daje odmienne ujęcia mechanizmu rozwoju polskiej geografii, w tym geografii społeczno-ekonomicznej.

3.1. Paradygmatyczne ujęcie mechanizmu rozwoju wiedzy geograficznej w świetle koncepcji Kuhna

Przyjęcie paradygmatycznego opisu rozwoju polskiej geografii (por. Kukliński 1982, 1984; Rykiel 1986, 1988; Maik 1993) oznacza akceptację tezy, że rozwój wiedzy geograficznej nie odbywa się w sposób kumulatywny, lecz poprzez przełomy lub rewolucje naukowe, następujące po przejściu z jednego do drugiego paradygmatu.

Kluczowe znaczenie w koncepcji Kuhna ma pojęcie paradygmatu, które obejmuje heterogeniczne składniki: teorie naukowe, założenia ontologiczne oraz reguły i wartości o charakterze metodologicznym i heurystycznym (Rainko 2011). W tym ujęciu paradygmaty są formą i rodzajem wiedzy, a więc rezultatem poznawczym, propozycją teoretyczną, teorią naukową, czy też mechanizmem tworzenia wiedzy.

Przyjęcie tej koncepcji opisu mechanizmu rozwoju polskiej geografii (geografii społeczno-ekonomicznej) wiąże się z akceptacją tezy o działaniu pewnych procesów socjologicznych, które odgrywają istotną rolę w kształtowaniu określonego paradygmatu, a także mają wpływ na wybór między starym a nowym paradygmatem. Porównując koncepcje Kuhna i Lakatosa, Życiński (1983: 106) stwierdza, że „w teorii rozwoju nauki przedstawionej przez Thomasa Kuhna logika nauki zostaje niemal całkowicie zastąpiona socjologią nauki”. Zastąpienie dawnego paradygmatu przez nowy tłumaczy się nie tyle na drodze badania logicznych związków teorii naukowych i rekonstrukcji obiektywnych standardów działania naukowego, ile przez analizę socjologicznych uwarunkowań występujących w społeczności uczonych.

Podstawowym elementem podziału paradygmatycznej historii polskiej geografii (geografii społeczno-ekonomicznej) jest kryterium akceptowania określonych paradygmatycznych modeli pojęciowych dotyczących związków środowiska przyrodniczego z człowiekiem i jego działalnością, koncepcji człowieka i przestrzeni, metod i koncepcji badawczych, podstawowych kategorii analitycznych. W szerszym sensie, określony paradygmat tworzą dwa zespoły przekonań:

- zbiór akceptowanych w danym momencie ustaleń badawczych (teorii, twierdzeń naukowych, modeli pojęciowych),

– zbiór norm, wyznaczających hierarchię wartości poznawczych oraz dyrektyw metodologicznych tworzący określoną orientację filozoficzno-metodologiczną.

Opierając się na powyższych założeniach można w historii polskiej geografii, w tym także geografii społeczno-ekonomicznej, wyodrębnić trzy wyraźnie ukształtowane okresy rozwojowe rozwinięte w ramach kolejnych paradygmatów: 1) klasycznego – lata 1918–1955, 2) neopozytywistycznego (logiczny empiryzm) – lata 1956–1980 (lub 1989) i 3) postpozytywistycznego – od roku 1980 (lub 1989).

Podział ten nawiązuje w pewnym stopniu do propozycji Kuklińskiego (1982, 1984) i Rykła (1986, 1988). Wyznaczenie dokładnej cezurę czasowej zmian paradygmatycznych nie jest łatwe ze względu na występowanie okresów przejściowych, w których trwa proces unicestwiania starego paradygmatu i działają jeszcze jego zwolennicy oraz kształtuje się dopiero nowy wzorzec badawczy, rozwijany przez innowatorów. Takim momentem przejściowym był na przykład okres pierwszej połowy lat 50., kiedy to po dekonstrukcji paradygmatu klasycznego następuje pewna luka rozwojowa (zgodnie z tezą Kuklińskiego 1984), a tworzenie się nowego paradygmatu rozpoczyna się dopiero w drugiej połowie lat 50. (po konferencji w Osiecznej). Drugi okres przejściowy obejmuje lata 80., w których kształtowanie się nowego paradygmatu (postpozytywistycznego) zostało opóźnione przez procesy społeczno-polityczne lat 1982-1986, ale jednak nie zahamowane całkowicie (Maik 1993). Świadczy o tym rozwijany przez badaczy nurt krytycznej oceny mechanizmów i procesów wytwarzania przestrzeni społeczno-ekonomicznej (m.in. Gorzelak 1989; Jałowiecki 1982, 1988; Szul, Mync, Lasocki i Grochowski 1986; Rykiel 1984).

Trudno byłoby w tym miejscu przedstawić w sposób szczegółowy charakterystykę poszczególnych paradygmatów. Są one zresztą opisane w wielu opracowaniach (por. m.in. Boven 1981; Burton 1963; Chojnicki 1985, 2004, 2011; Jerczyński i in. 1991; Peet 1988). Ograniczę się zatem do kilku ogólnych uwag.

Charakterystykę paradygmatu klasycznego zawiera opracowanie Jerczyńskiego i in. (1991), będące publikacją referatu wygłoszonego na konferencji w Rydzyńcu. W geografii społeczno-ekonomicznej paradygmat ten był realizowany w ramach koncepcji antropogeografii, która akcentowała wyraźnie związki środowiska geograficznego z człowiekiem i elementami jego działalności, istotną rolę obserwacji bezpośredniej oraz opisu porządkującego i klasyfikacji (por. Jerczyński i in. 1991).

Kształtowanie się paradygmatu neopozytywistycznego – nazywanego w niektórych pracach scjentystycznym (por. Kukliński 1983, Rykiel 1986, Maik 1993) – wiąże się z wprowadzaniem założeń logicznego empiryzmu (neopozytywizmu). Realizacja tej koncepcji w badaniach geograficznych

„znalazła swój szczególny wyraz w programowym uznawaniu metod indukcyjnych w budowie generalizacji na drodze zastosowania metod ilościowych, zwłaszcza statystycznych” (Chojnicki 2011 :13). Dotyczyło to przede wszystkim badania struktur i procesów przestrzennych.

Realizowany obecnie paradygmat przyjmuje różne założenia filozoficzne o charakterze postpozytywistycznym. Jest wyrazem pewnej postawy zmierzającej do całkowitego przemyślenia reguł i wartości, na których wspiera się współczesna geografia i szerzej cała nauka. Jego nieodłącznym elementem organizującym stała się krytyczna ocena paradygmatu neopozytywistycznego (logicznego empiryzmu) w badaniach geograficznych. Inaczej mówiąc paradygmat postpozytywistyczny jest reakcją na niedostatki koncepcji pozytywistycznych w geografii. Termin „postpozytywistyczny” oznacza w tym przypadku coś, co przychodzi po pozytywizmie. W tym określeniu „postycznym” zawiera się jednak swoisty związek wynikania. Nie chodzi tutaj o odrzucenie lub zanegowanie tego co było wcześniej, jak również o prostą kontynuację, lecz raczej o dojście do współczesnego sposobu uprawiania geografii, czyli o pewnym dojrzewaniu dyscypliny. Paradygmat ten charakteryzuje stan naszej dyscypliny po przemianach jakie dokonały się w niej poczynając od końca XX w. Wyrażają się one w uznaniu swoistego pluralizmu filozoficzno-metodologicznego opartego na koncepcji dualizmu metodologicznego geografii (w tym także geografii społeczno-ekonomicznej) oraz akceptacji tezy, że badania geograficzne nie są neutralne pod względem aksjologicznym i powinny uwzględniać problematykę wartości i podmiotowości człowieka.

Wcześniej czy później paradygmaty wyczerpują się i zużywają, ponieważ reprezentują określony potencjał wiedzotwórczy (Rainko 2011). W analizie rozwoju danej dyscypliny naukowej istotny jest zarówno opis upadku paradygmatu, jak i proces jego kształtowania. Pełny opis mechanizmu zmian paradygmatycznych powinien uwzględniać trzy etapy rozwoju:

- fazę, w której zróżnicowana działalność naukowa przekształca się w paradygmat, w ramach którego badacze prowadzą swoje studia,
- fazę trudności oraz anomalii wewnętrznych i zewnętrznych, związanych z nowymi rezultatami studiów empirycznych, a także nowymi propozycjami i orientacjami teoretyczno-metodologicznymi,
- fazę rozwiązywania kryzysu w postaci tworzenia nowego paradygmatu.

Można stwierdzić, że słabością naszego opisu mechanizmów rozwojowych geografii (geografii społeczno-ekonomicznej) jest brak szczegółowych analiz „kruszenia” się starego i tworzenia nowego paradygmatu. Przejście to warunkuje kilka czynników, które powinny być poddane szczegółowej analizie. Najważniejsze z nich to:

– niemożność rozwiązywania pewnych problemów badawczych w ramach poprzedniego paradygmatu,

– istnienie lub pojawienie się obiektywnych zapotrzebowań ze strony praktyki społecznej związanych ze zmianą społeczno-ekonomicznych i politycznych uwarunkowań rozwoju i kształtowania przestrzeni, ujawnieniu się nowych zagrożeń itp. (por. Maik 1993).

Rozważając w tym ujęciu zmiany paradygmatyczne, należy podkreślić, że okresy „rewolucyjne” – tzn. przejście od paradygmatu klasycznego do neopozytywistycznego oraz od neopozytywistycznego do postpozytywistycznego – różnią się w polskiej geografii w sposób zasadniczy. Jeżeli zatem rewolucję naukową połowy lat 50. generuje pewien układ sprzężeń zwrotnych, zachodzących między endo- i egzogenicznymi oraz pokoleniowymi uwarunkowaniami rozwoju dyscypliny, to w przypadku rewolucji następnej, rozpoczętej w latach 80., układ wzajemnych uwarunkowań jest bardziej złożony.

Skuteczność zmian paradygmatycznych w latach 50. warunkował nie tylko fakt wcześniejszego unicestwienia paradygmatu klasycznego, lecz również pewna wspólna zgodność interesów: wewnętrznego, wypływającego z akceptacji przez różne pokolenia geografów pewnego wzorca i kierunku rozwoju dyscypliny oraz zewnętrznego, związanego z zapotrzebowaniem instytucji państwowych na nowe problemy badawcze związane z korektą strategii i kierunku rozwoju społeczno-gospodarczego państwa. W geografii społeczno-ekonomicznej unicestwienie paradygmatu klasycznego opartego na koncepcji antropogeografii wiązało się z przyjęciem strategii rozwoju tej dyscypliny na bazie specjalizacji branżowych (vide konferencja w Osiecznej).

Owa zmiana paradygmatyczna wniosła określone skutki w warstwie społecznej i badawczej. Świadomość przydatności praktycznej rezultatów geograficznej działalności dydaktycznej i badawczej w procesie zarządzania i planowania znalazła spektakularny wyraz w intensyfikacji prac badawczych w ramach Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, który stanowił dogodny pomost między nauką a decydentami (por. Kukliński 1991). Orientacji na władze towarzyszyła związana z nią tendencja do pewnego samoograniczania problemowego, widoczna zarówno w refleksji teoretycznej, jak i w studiach empirycznych. Chęć oddziaływania poprzez praktykę badawczą na władze przejawiała się w ten sposób, że w pracach naukowych eksponowano te cele i wartości, które – mimo, że występowały w oficjalnych deklaracjach – nie były realizowane w praktyce społecznej. Orientacja na władze nie tylko wpływała na selekcję problemów badawczych, ale również decydowała o tym, że działalność oświeceniowa ukierunkowana na społeczeństwo, nie mogła mieć charakteru podstawowego.

Z kolei kryzys paradygmatu neopozytywistycznego objawił się w Polsce w połowie lat 70., a reakcją na nieskuteczność funkcjonalistycznych modeli pojęciowych były podejmowane od początku lat 80., próby poszukiwania strukturalistycznych modeli pojęciowych (por. Jałowicki 1982, 1984; Kukliński 1983; Rykiel 1984, 1988). I chociaż trudno przesądzić, czy modele te trafniej wyjaśniają mechanizm kształtowania i strukturyzacji przestrzeni niż modele funkcjonalne, to z pewnością można uznać, że podejmowały one nowe problemy: konfliktów społecznych i ich wpływu na organizację przestrzeni, interakcji, przepływu informacji, komunikacji społecznej.

Odmienność „rewolucji naukowej” lat 80. wynika także z innych uwarunkowań zewnętrznych i relacji międzypokoleniowych. W poczynaniach reformatorów dominuje raczej orientacja na społeczeństwo: celem ich działań, zgodnie zresztą z programem ruchu społecznego początku lat 80. było pogłębienie wiedzy społeczeństwa na temat procesów kształtowania przestrzeni, a tym samym rozwój niezależnej od władz aktywności społecznej. Wyraźniejsze są także spory pokoleniowe dotyczące koncepcji geografii jako nauki, jej funkcji poznawczych i aplikacyjnych. Różnice te przybierały niekiedy formę obustronnej dezaprobaty co do sposobu uprawiania dyscypliny oraz jej funkcji społecznych. W rezultacie współdziałanie różnych pokoleń odbywało się raczej na płaszczyźnie formalnej, zależności służbowych, niż porozumienia intelektualnego.

3.2. Rozwój polskiej geografii społeczno-ekonomicznej w świetle koncepcji naukowych programów badawczych

Odmienny obraz rozwoju geografii społeczno-ekonomicznej przedstawia analiza oparta na metodologii programów badawczych Lakatosa. W tym ujęciu rozwój nauki jest historią współzawodnictwa programów badawczych (Chojnicki 2000). Stanowią one podstawowe jednostki strukturalne wiedzy naukowej i analizy metodologicznej. Według Lakatosa, naukowy program badawczy oznacza pewien ciąg modyfikacji ujęć teoretyczno-modelowych danej teorii (dziedziny badań), przekształcanie stosownie do poziomu analiz teoretyczno-metodologicznych i nowych wyników badawczych. Kolejne zmiany tworzą nowe kierunki interpretacji i prowadzą do przekształcania się tzw. strefy ochronnej teorii (*protective belt*), składającej się z hipotez pomocniczych, pozostawiając niezmienny twardy rdzeń (*hard core*), który bywa nieraz chroniony za pomocą wyrafinowanych zabiegów i sztucznych konstrukcji (Maik 1988).

Postęp w nauce dokonuje się, według Lakatosa, w dwojaki sposób: poprzez zmiany w ramach danego programu badawczego lub w wyniku rywalizacji między określonymi programami badawczymi. Przejście od

jednego do drugiego programu badawczego polega na odrzuceniu twardego rdzenia danego programu badawczego w wyniku utraty jego mocy heurystycznej i utworzenia nowego rdzenia, wokół którego powstaje stopniowo nowy pas ochronny i nowe heurystyki (Chojnicki 2000).

Metodologia Lakatosa ma charakter racjonalnej i normatywnej rekonstrukcji, której celem jest „odsłonięcie” pewnych obiektywnych standardów działania naukowego. Ujęcie to zwraca zatem uwagę na logiczny charakter rozwoju nauki, wyznaczony działaniem pewnych norm „racjonalnego” postępowania badawczego, które umożliwiają zmianę naukową.

Zastosowanie metodologii Lakatosa określa pewien specyficzny sposób rekonstrukcji rozwoju geografii społeczno-ekonomicznej. Zakłada się tutaj, że postęp teoretyczno-metodologiczny w tej dyscyplinie odbywa się w ramach naukowych programów badawczych, z których każdy stanowi odrębny system badawczo-teoretyczny, posługujący się określoną teorią, modyfikowaną w ramach programu oraz swoistą metodologią, czyli specyficznym sposobem opisu i wyjaśniania badanych zjawisk.

Ogólnie biorąc, w polskiej geografii społeczno-ekonomicznej naukowe programy badawcze rozwinęły się najwyraźniej w dwóch dziedzinach: geografii osadnictwa (rozwój programów badawczych w tej dziedzinie przedstawiają prace Maika 1988, Suliborskiego 2001, 2010, 2013; Wójcika 2012) i geografii rolnictwa. Podstawą ich rozwoju były dobrze wykształcone teorie (Christallera, bazy ekonomicznej i struktury funkcjonalnej miasta, ekologii społecznej, systemu osadniczego) lub koncepcje teoretyczno – badawcze (klasyfikacja systemów użytkowania ziemi, kompleksowa typologia rolnictwa, koncepcja wielofunkcyjnych obszarów wiejskich). Zakłócenia „równowagi” między obserwacją empiryczną, stwierdzeniami teorii konstytuującej dany program i jej ontologią uruchamiały pewne procesy samoregulacyjne uwidaczniające się w postaci modyfikacji teorii (np. teorii Christallera) lub tworzenia nowych koncepcji i modeli teoretycznych, pozostających w pewnej relacji do poprzednich (np. koncepcja systemu osadniczego). Zmiany w danym programie badawczym były determinowane w trybie funkcjonalno-genetycznym. Oznacza to, że każde następne ujęcie teoretyczno-poznawcze stanowiło bardziej adekwatną odpowiedź na istniejące problemy badawcze i było pewną transformacją istniejącej wiedzy. W ten sposób programy te tworzyły określony potencjał wiedzytwórczy.

Rozwój wymienionych programów badawczych dynamizowały cztery czynniki: 1) pojawiające się anomalie między teorią a faktami (por. studia organizacji funkcjonalno-przestrzennej sieci osadniczej oparte na teorii Christallera), 2) sprzeczności między różnymi, akceptowanymi w tym samym czasie koncepcjami teoretycznymi (np. między teorią Christallera a koncepcją dynamicznego systemu osadniczego), 3) tendencje do posze-

rzania dziedziny przedmiotowej opisywanej i wyjaśnianej przez daną teorię (np. studia dotyczące struktury wewnętrznej miast), 4) tendencje do rozszerzania danej metody interpretacji zjawisk (np. badania wielofunkcyjnych obszarów wiejskich, klasyfikacja światowych systemów użytkowania ziemi oraz typologia rolnictwa).

Inny charakter miała ewolucja programów badawczych opartych na konceptualizacji problemów realnych wynikających z sytuacji występujących w różnych sferach rzeczywistości. Trudności opisu ich rozwoju wynikają ze słabo zarysowanych podstaw teoretycznych (np. w zakresie badania procesów transformacji ustrojowej lub miast postsocjalistycznych) lub brak wyraźnie skryształizowanego i akceptowanego programu badań (dotyczy to np. badania zjawisk patologii społecznej lub rynków pracy).

Przykładem tego rodzaju słabości jest program badania procesów transformacji ustrojowej w Polsce (por. Maik 1999). Nie rozstrzygnięto tutaj kwestii w jakich kategoriach należy rozpatrywać proces transformacji: zmiany historycznej jako przykład unikatowego w dziejach przejścia od realnego socjalizmu do systemu kapitalistycznego, czy też jedynie w kategoriach wąsko uzasadnionych teoretycznie przemian społeczno-gospodarczych, związanych z budową gospodarki rynkowej oraz demokracji parlamentarnej i samorządowej. Wydarzenia dwudziestowieczne podważyły możliwość tworzenia spójnej i powszechnej wizji historii cywilizacji ludzkiej oraz wiarygodność koncepcji teoretycznych opisujących postęp społeczny w kategoriach linearnych (por. teorie Hegla i Marksa czy teorię modernizacji).

Reasumując, analiza rozwoju niektórych programów badawczych potwierdza ewolucyjny charakter przemian geografii społeczno-ekonomicznej w Polsce. Elementy nowego systemu wiedzy geograficznej kształtowały się w ramach określonych programów badawczych przyczyniając się do ich modyfikacji teoretycznej lub postępu poznawczego.

4. UWARUNKOWANIA I ZNACZENIE KONFERENCJI W RYDZYNIE W ASPEKCIE ROZWOJU GEOGRAFII (GEOGRAFII SPOŁECZNO-EKONOMICZNEJ) W POLSCE

Ocena konferencji w Rydzynie powinna uwzględnić różnorodne konteksty i uwarunkowania – a więc wewnątrzgeograficzne, związane z określonym stanem i fazą rozwoju geografii światowej (zwłaszcza anglosaskiej) i polskiej oraz zewnętrzne dotyczące ówczesnych procesów społeczno-politycznych w kraju i na świecie, a także przemian świadomości społecznej i intelektualnej w wyniku kształtowania się nowych sposobów myślenia i postrzegania rzeczywistości oraz prób intelektualnego rozpoznania nowej sytuacji historycznej.

Oczekiwania i nadzieje związane z konferencją w Rydzynie, organizowaną pod nazwą „Podstawowe problemy metodologiczne rozwoju polskiej geografii” były zróżnicowane w aspekcie generacyjnym. Oficjalnie celem konferencji była analiza stanu geografii polskiej, a zwłaszcza jej problematyki badawczej w ujęciu metodologicznym i na tle geografii światowej (Chojnicki 1986). Jednakowoż, w wyniku opracowania podstawowych referatów programowych przez młodsze pokolenie geografów, „Rydzyna” stała się miejscem swoistej konfrontacji międzypokoleniowej, która dotyczyła sposobu uprawiania geografii, jej funkcji społecznych, problematyki badawczej i ujęć metodologicznych. Zawarta w tych referatach charakterystyka koncepcji i tendencji badawczych oraz orientacji filozoficzno-metodologicznych obecnych w ówczesnej geografii światowej (zwłaszcza anglosaskiej) dała dobre podstawy do krytycznej oceny stanu geografii polskiej, jej ówczesnego potencjału naukowotwórczego, kultury intelektualnej i samowiedzy geografów.

Ocena roli konferencji w Rydzynie w rozwoju polskiej geografii jest zadaniem trudnym, nie pozbawionym niebezpiecznych raf. Jej podstawę mogą stanowić różne elementy, takie jak:

materiały programowe w postaci referatów wygłoszonych na konferencji (maszynopisy, publikacje niektórych tekstów), które pozwalają nam ukształtować zdanie na temat jej roli w procesie ewolucji geografii polskiej (publikacja referatów nastąpiła z pewnym opóźnieniem – por. praca pod red. Chojnickiego w 1991 r., co niewątpliwie osłabiło w pewnym stopniu merytoryczny wpływ tego spotkania).

niepublikowane, kularowe opinie na temat przebiegu obrad i dyskusji, polemik międzypokoleniowych, kontekstów społeczno-psychologicznych i towarzyskich tego spotkania,

refleksje po latach formułowane przez ówczesny establishment geograficzny oraz przedstawicieli młodszego pokolenia, nie do końca usatysfakcjonowanych rezultatem konferencji czy też niezadowolonych z powodu zahamowania procesów rewolucyjnych w geografii polskiej.

Jest oczywiste, że po latach pojawiają się zróżnicowane oceny znaczenia tej konferencji w rozwoju geografii polskiej. Obok obiektywnych relacji, o charakterze sprawozdawczym (por. Parysek 2014), pojawiają się interesujące w swej wymowie refleksje „radikalizujące”, neomarksistowskie w swym charakterze (por. Rykiel 2014). Moim zdaniem, dobrym przykładem refleksji po latach są zamieszczone w Przeglądzie Geograficznym (t. 83, 2–4) wspomnienia poświęcone konferencji w Osiecznej uwzględniające różne konteksty tego wydarzenia (por. Grzeszczak 2011).

„Ducha” konferencji w Rydzynie określają dwa elementy. Pierwszy wiąże się ze zmianą klimatu intelektualnego, który następuje wraz ze słabnięciem potencjału wiedzotwórczego paradygmatu neopozytywistycznego

w geografii światowej, także polskiej. Inaczej mówiąc, konferencja w Rydzynie odbyła się w specyficznym momencie – kształtowania się nowego, postpozytywistycznego paradygmatu, o bardziej pluralistycznym charakterze. Nieodłącznym elementem rysującej się nowej perspektywy badawczej była krytyczna ocena rezultatów poznawczych osiągniętych w ramach paradygmatu neopozytywistycznego, a także krytyka ukształtowanych w jego ramach poglądów na temat aksjologicznych aspektów badań, roli kwantyfikacji i teoretyzacji wiedzy geograficznej. Istotny wpływ na „krušenje” tego paradygmatu miały zyskujące na znaczeniu ujęcia geografii radykalnej i humanistycznej. W momencie spotkania w Rydzynie nie było jeszcze mowy o pełnym zanegowaniu tego co było wcześniej, lecz raczej następowało „dojrzewanie” do zmiany klimatu intelektualnego i rewizji rezultatów działalności naukowej. Rosła świadomość, zwłaszcza w młodszym pokoleniu geografów, niedostatków filozoficzno-metodologicznych neopozytywizmu, zwłaszcza na tle nowych ujęć filozoficzno-metodologicznych, rozwijających się dynamicznie w geografii światowej.

Drugi element (czynnik) kształtujący atmosferę „Rydzyny” i jej pokonferencyjnej oceny wiąże się ze zmianami pokoleniowymi. Motorem „wewnętrznej dialektyki” rozwoju dyscypliny jest zwykle współzawodnictwo i następowanie pokoleń. Było więc oczywiste, że następna generacja badaczy zaczęła poszukiwać własnej drogi, często poprzez krytykę i rewizję dokonań poprzedników. Co więcej, dotychczasowe programy badawcze, silnie dotąd rozwinięte w polskiej geografii społeczno-ekonomicznej wytraciły, z różnych zresztą względów, swój impet (np. badania systemów osadniczych, analiza funkcjonalna miast).

Czynnikiem „rewolucyjnym” było ukształtowanie się w geografii polskiej w pierwszej połowie lat 80. grupy „młodych”, dobrze wykształconych doktorów, o dużym doświadczeniu badawczym, która dzięki ożywionym kontaktom międzynarodowym miała dobre rozeznanie co do głębokich i różnorodnych przemian koncepcji geografii (por. referat Jerczyńskiego i in. opublikowany w 1991 r.). Rozpatrując rzecz z tego punktu widzenia, konferencja w Rydzynie stała się dla ówczesnego młodszego pokolenia geografów okazją do zainicjowania pewnego odmiennego sposobu myślenia, postrzegania geografii jako nauki, jej funkcji społecznych. Sam fakt powierzenia „młodemu” przygotowania referatów programowych (por. Dramowicz i in., Jerczyński i in., Grzeszczak, Rozłucki, Węclawowicz, Potrykowski i in., by ograniczyć się do geografii społeczno-ekonomicznej) dała możliwość szerszego zaprezentowania ich poglądów dotyczących współczesnego stanu i przyszłości polskiej geografii.

Mimo pewnego niedosytu co do rezultatów konferencji w Rydzynie, spotkanie to dało wyraz nadziejom i oczekiwaniom młodszej części śró-

dowiska geografów polskich odnośnie zmian działalności naukowej, było tym samym raczej „nachylone” ku przyszłości niż przeszłości.

5. UWARUNKOWANIA I TENDENCJE ROZWOJOWE POLSKIEJ GEOGRAFII SPOŁECZNO-EKONOMICZNEJ NA PRZEŁOMIE STULECI (OKRES PO KONFERENCJI W RYDZYNIE)

Jak wspomniano we wstępie, konferencja w Rydzynie nie stanowi istotnej kategorii periodyzacyjnej w historii rozwoju polskiej geografii czy też geografii społeczno-ekonomicznej. Niemniej jednak w okresie „porydzyńskim” następuje przebudowa geografii w Polsce, w szczególności geografii społeczno-ekonomicznej. Główną siłą sprawczą tego procesu było jednak nie tyle spotkanie w Rydzynie, ile zmiany wewnętrznych i zewnętrznych uwarunkowań rozwoju dyscypliny, związane z procesem ewolucji geografii jako nauki na przełomie XX i XXI wieku oraz zmianą systemu społeczno-politycznego i gospodarczego w Polsce.

W rezultacie tych zmian przebudowa polskiej geografii społeczno-ekonomicznej była głębsza i bardziej różnorodna niż w poprzednich okresach. Warto zwrócić uwagę na dwa czynniki kształtujące silnie ten proces.

Po pierwsze, rozwój polskiej geografii społeczno-ekonomicznej na przełomie stuleci odbywał się w ramach nowego, postpozytywistycznego paradygmatu, który „dopuszcza” istnienie i współdziałanie różnych modeli postępowania badawczego. Efektem jest szerokie spektrum rozwiązań metodologicznych, gdzie na jednym końcu można ulokować rygorystyczne ujęcie matematyczno-modelowe, a na drugim „miękkie” podejście humanistyczne. Ten swoisty eklektyzm metodologiczny, łączący różne inspiracje i źródła myśli filozoficzno-geograficznej odegrać może pozytywny wpływ na rozwój polskiej geografii społeczno-ekonomicznej pod warunkiem krytycznej oceny przyjmowanych nowości (por. uwagi Dziewońskiego 1992).

Po drugie, na przełomie stuleci następuje przebudowa problemowa polskiej geografii społeczno-ekonomicznej. Z jednej strony obserwuje się rozwój lub rekonceptualizację uprzednio funkcjonujących programów badawczych (np. systemowego programu badania organizacji funkcjonalno-przestrzennej osadnictwa, studiów struktury wewnętrznej miast), a z drugiej kształtowanie się nowych płaszczyzn problemowych odzwierciedlających współczesne procesy przemian ustrojowych (np. studia miasta postsocjalistycznego, badanie rynków pracy oraz warunków i poziomu życia). Obok przemian metodologicznych, czynnik ten stał się istotną podstawą różnicowania się problematyki badawczej w polskiej geografii społeczno-ekonomicznej.

Charakterystyka polskiej geografii społeczno-ekonomicznej na przełomie stuleci była przedmiotem wielu opracowań (por. Chojnicki 1956, 2009; Czyż 2004; Falkowski 2008; Jackowski, Sołjan, Bilska-Wodecka 2008; Lisowski 2008 a, b; Liszewski 2008; Maik 2008; Sobczyński 2008; Stryjakiewicz 2008; Taylor 2008). Nie wdając się zatem w szczegółowe omówienie dorobku tej dyscypliny w omawianym okresie warto zwrócić uwagę na główne tendencje determinujące zmiany w polskiej geografii społeczno-ekonomicznej.

Ogólnie biorąc, zmiany zachodzące w geografii społeczno-ekonomicznej, w tym także polskiej, kształtują w sposób łączny trzy tendencje:

- rozszerzanie się pola badawczego, prowadzące do różnicowania problematyki badawczej, a także intensyfikacji związków z innymi dyscyplinami nauk społecznych i humanistycznych,
- proces przyswajania i konwergencji rozmaitych, powstałych niezależnie od siebie modeli postępowania badawczego,
- przemiany systemu wiedzy teoretycznej wskutek pojawiania się nowych idei teoretycznych oraz tendencji do integracji różnych rodzajów wiedzy o różnym statusie teoretycznym.

Proces poszerzania się pola badawczego polskiej geografii społeczno-ekonomicznej determinuje dynamiczny rozwój czterech silnych i innowacyjnych „biegunów” (nurtów) problemowych: ekonomicznego, społecznego, kulturowego i humanistycznego. Owe nurty rozwijają się w znacznym stopniu niezależnie od siebie, powodując dezintegrację dyscypliny i otwarcie się jej na inne nauki – ekonomię, socjologię, antropologię, nauki humanistyczne.

Niemniej jednak, analiza problematyki badawczej pozwala stwierdzić dominację zagadnień związanych z przebudową ustrojową w Polsce – co spowodowane jest zapotrzebowaniem na diagnozy postępującego procesu zmian społeczno-gospodarczych (Czyż 2004). Nową problematykę badawczą „wnosi” także postęp metodologiczny (m.in. zagadnienia związane z rozwojem ujęcia humanistycznego i tzw. zwrotem kulturowym w badaniach geograficznych) oraz teoretyczny (problematyka usieciowienia, „zakorzenienia”).

Wyraźne zmiany obserwuje się również w płaszczyźnie metodologicznej. Podczas gdy w latach 60. i 70. XX w. polska geografia społeczno-ekonomiczna była zdominowana przez ujęcia neopozytywistyczne w wydaniu funkcjonalno-strukturalnym (por. Maik 1993), to w następnych latach następuje szybka adaptacja nowych modeli oraz orientacji filozoficzno-metodologicznych i ujęć badawczych powstałych na gruncie współczesnej geografii i innych nauk. Obserwowana różnorodność rozwiązań tego rodzaju jest rezultatem poszukiwań nowych sposobów opisu i wyjaśniania procesów ekonomicznych, społecznych i kulturowych za-

chodzących w przestrzeni oraz dotyczących roli człowieka w jej organizowaniu i percepcji. Geografowie odwołują się tutaj do różnych rozwiązań filozoficznych (egzystencjalizm, fenomenologia, hermeneutyka, postmodernizm) i ideologicznych (teoria krytyczna, koncepcje neomarksistowskie).

Istotne zmiany w polskiej geografii społeczno-ekonomicznej wprowadza rozwój ujęcia humanistycznego i tzw. kulturowy zwrot w badaniach geograficznych. Ujęcia te wnoszą do badań geograficznych w Polsce nową problematykę badawczą i odmienne ujęcia koncentrujące się na „niematerialnych” aspektach otaczającej rzeczywistości. Pojawiły się studia przedstawiające humanistyczne oblicze miasta, studia tożsamości miasta i przestrzeni miejskiej, wartościowania przestrzeni miejskiej.

Zaznaczające się silnie tendencje konwergencyjne w płaszczyźnie metodologicznej wiążą się z coraz to silniejszym oddziaływaniem dwóch modeli postępowania badawczego: empiryczno-naukowego i humanistycznego. Istnienie w ramach tej samej dyscypliny naukowej zasadniczo różnych modeli filozoficzno-metodologicznych powoduje pewne charakterystyczne zmiany w sferze metodologicznej. Jednym z objawów przemian jest zmniejszenie rygoryzmu i technikoncentryzmu w badaniach na rzecz szerszego wprowadzania ujęć jakościowych, problematyki wartości i sensu działań ludzkich.

Zmiany obserwowane są również w płaszczyźnie teoretycznej. Pod wpływem nowych orientacji filozoficzno-metodologicznych (hermeneutyka, fenomenologia, postmodernizm) na znaczeniu zyskały różne rodzaje wiedzy potocznej i subiektywnej (np. akceptacja heurystycznej roli metafory). Zmiany w tej dziedzinie objawiają się także w dwojakiej postaci: 1) wzrostu roli ujęć globalnych i kompleksowych; 2) poszukiwaniu nowej perspektywy teoretycznej łączącej odmienne składniki takie jak wiedza obiektywna, subiektywna, potoczna, fakty i wartości.

6. UWAGI KOŃCOWE

Przed polską geografią społeczno-ekonomiczną stoi wiele zadań i problemów związanych z kształtowaniem się nowej sytuacji społeczno-ekonomicznej na świecie i w Polsce. Czy zatem polscy geografowie potrafią sprostać wyzwaniom współczesności? Mój optymizm odnośnie dalszego rozwoju geografii społeczno-ekonomicznej w naszym kraju jest oparty na trzech przesłankach.

Po pierwsze, siła i możliwości rozwoju polskiej geografii społeczno-ekonomicznej są osadzone mocno w przeszłości, teraźniejszości i przyszłości tej dyscypliny. Z jednej strony można odwoływać się do wspaniałych tradycji wyrażonych w postaci znaczących osiągnięć naukowych, a z drugiej strony warto wykorzystać potencjał współczesnej geografii,

upatrującej swój postęp zarówno w nurcie syntezy zjawisk przyrodniczych, społecznych i humanistycznych w celu lepszego zrozumienia kondycji i miejsca człowieka we współczesnym świecie, jak i rozwoju wąskich dziedzin specjalistycznych wnoszących znaczący wzrost wiedzy naukowej i rozwój coraz bardziej precyzyjnych metod badawczych.

Po drugie, analiza mechanizmów rozwoju polskiej geografii społeczno-ekonomicznej wykazała, że postęp w tej dyscyplinie następował nie tyle wskutek zastępowania starszych wzorców lub orientacji badawczych przez nowe, ile na drodze „nakładania” się kolejnych rozwiązań filozoficzno-metodologicznych. Ich wzajemne oddziaływania oraz polemiki naukowe między zwolennikami odmiennych stanowisk metodologicznych stanowiły podstawowy czynnik postępu w naszej dyscyplinie, a jednocześnie pozwalały zachować tradycje oraz sprawdzone wzorce i metody badawcze. W polskiej geografii, w także geografii społeczno-ekonomicznej nie mamy obecnie do czynienia z dominacją jednego wzorca badawczego, współistnieją natomiast obok siebie odmienne modele poznawania rzeczywistości. W rezultacie dyscyplinę tę charakteryzuje pluralizm, objawiający się między innymi istnieniem pewnego spektrum rozwiązań metodologicznych, który zawiera z jednej strony rygorystyczne podejście scjentyistyczne, a z drugiej koncepcje geografii humanistycznej i postmodernizmu. Należy jeszcze raz podkreślić, że pluralizm ten spełnia pozytywną rolę: przyczynia się do ciągłego powiększania zasobów wiedzy, pojęć, konstrukcji teoretycznych i metod badawczych oraz sprzyja ożywieniu dyskusji naukowych.

Po trzecie, zmieniają się uwarunkowania komunikacji i krytyki naukowej. Rozwój rynku wydawniczego w Polsce stworzył wiele nowych kanałów komunikacji naukowej, a postępująca demokratyzacja w nauce osłabia przywileje „feudalne”, krępujące niegdyś krytykę naukową. Ideałem byłaby pełna symetryczność relacji dyskusyjnych między grupami badaczy, które reprezentują odmienne stanowiska filozoficzno-metodologiczne. Jest to najlepszy sposób, aby zapobiec takiej sytuacji, kiedy różnice stanowisk odnośnie rozwoju dyscypliny przybierają formę obustronnej dezaprobaty, zwłaszcza międzypokoleniowej, a współdziałanie przedstawicieli różnych generacji odbywa się raczej na płaszczyźnie formalnych zależności służbowych i zdobywania stopni naukowych, a nie porozumienia intelektualnego.

LITERATURA

- Bański J., 2010, *Stan krytyczny polskiej geografii – krytyka stanu*, „Przegląd Geograficzny”, 83, 3, s. 319–333.
- Boven M., 1981, *Empiricism and geographical thought*, Cambridge, University Press.

- Burton I., 1963, *The quantitative revolution and theoretical geography*, "Canadian Geographer", 7, s. 151–162.
- Chojnicki Z., 1973, *Założenia i perspektywy rozwoju geografii ekonomicznej*, „Przegląd Geograficzny”, 45, 1, s. 3–27.
- Chojnicki Z., 1981, *Problemy metodologiczne Regional Science*, „Przegląd Geograficzny”, 53, 2, s. 267–283.
- Chojnicki Z., 1985, *Orientacje filozoficzno-metodologiczne geografii – ich koncepcje i modele*, „Przegląd Geograficzny”, 57, 3, s. 255–281.
- Chojnicki Z., 1986, *Refleksje dotyczące teraźniejszości i przyszłości geografii polskiej*, „Przegląd Geograficzny”, 58, 3, s. 357–377.
- Chojnicki Z., 1990, *Współczesne problemy gospodarki przestrzennej*, „Biuletyn KPZK PAN”, 146.
- Chojnicki Z., 1996, *Geografia społeczno-ekonomiczna wobec transformacji systemowej w Polsce*, „Przegląd Geograficzny”, 68, 1–2, s. 19–29.
- Chojnicki Z., 1999, *O geografii*, [w:] B. Domański, W. Widacki (red.), *Geografia polska u progu trzeciego tysiąclecia*, Instytut Geografii UJ, Kraków, s. 17–26.
- Chojnicki Z., 2000, *Filozofia nauki. Orientacje, koncepcje, krytyki*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Chojnicki Z., 2001, *Dualizm metodologiczny w geografii społeczno-ekonomicznej*, [w:] H. Rogacki (red.), *Koncepcje teoretyczne i metody badań geografii społeczno – ekonomicznej i gospodarki przestrzennej*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 17–25.
- Chojnicki Z., 2004, *Podstawy filozoficzne geografii – jakiej filozofii potrzebuje geografia?*, [w:] Z. Chojnicki (red.), *Geografia wobec problemów teraźniejszości i przyszłości*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Chojnicki Z., 2011, *Model empiryczno-naukowy geografii*, [w:] A. Kostrzewski, W. Maik, R. Brudnicki (red.), *Geografia wobec problemów współczesności. Funkcje poznawcze i praktyczne geografii*, Wydawnictwo Uczelniane WSG, Bydgoszcz, s. 9–34.
- Chojnicki Z., (red.), 1991, *Podstawowe problemy metodologiczne rozwoju polskiej geografii*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Chojnicki Z., (red.), 2004, *Geografia wobec problemów teraźniejszości i przyszłości*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Chojnicki Z., Dziewoński K., 1978, *Podstawowe zagadnienia metodologiczne rozwoju geografii ekonomicznej*, „Przegląd Geograficzny”, 50, 2, s. 205–221.
- Chojnicki Z., Gruchman B., Kozarski S., 1967, *Problemy rozwoju nauk geograficznych w świetle potrzeb gospodarki narodowej*, „Przegląd Geograficzny”, 39, 2, s. 275–293.
- Chojnicki Z., Kozarski S., 1980, *Rozwój nauk geograficznych w latach 1973 – 1979 z punktu widzenia realizacji postanowień II Kongresu Nauki Polskiej*, „Przegląd Geograficzny” 52, 2, s. 251–270.
- Chojnicki Z., Kukliński A., Grzeszczak J., Kozarski S., 1974, *Nauki geograficzne i przestrzenne zagospodarowanie kraju. Osiągnięcia i perspektywy rozwoju*, „Przegląd Geograficzny”, 46, 1, 3–28.

- Ciechocińska M., 1988, *Problemy geografii społecznej w Polsce*, [w:] E. Biderman (red.), *Problemy geografii osadnictwa i ludności w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań–Zielona Góra, s. 19–28.
- Czyż T., 2004, *Główne problemy badawcze polskiej geografii społeczno – ekonomicznej i ich ewolucja*, [w:] Z. Chojnicki (red.), *Geografia wobec problemów teraźniejszości i przyszłości*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 81–93.
- Domański R., 1986, *Rozwój geografii ekonomicznej po II Kongresie Nauki Polskiej*, „Przegląd Geograficzny”, 58, s. 339–356.
- Domański B., Widacki W. (red.), *Geografia polska u progu trzeciego tysiąclecia*, Instytut Geografii UJ, Kraków.
- Dziewoński K., 1983, *Geografia osadnictwa i ludności w Polsce – 1945–1982. Mechanizmy rozwoju*, „Przegląd Geograficzny”, 55, s. 547–563.
- Dziewoński K., 1992, *Pluralizm i eklektyzm w polskiej myśli geograficznej*, [w:] Z. Chojnicki (red.), *Studia geograficzne przemian społeczno-gospodarczych*, „Biuletyn KPZK PAN”, 159.
- Falkowski J., 2000, *Refleksje nad stanem i przyszłością geografii*, [w:] B. Kortus, A. Jackowski, K. Krzemień (red.), *Nauki geograficzne w poszukiwaniu prawdy o ziemi i człowieku*, Instytut Geografii UJ, Kraków, s. 169–176.
- Falkowski J., 2008, *Stan i perspektywy rozwoju geografii ekonomicznej w Polsce. Geografia rolnictwa*, [w:] S. Liszewski, J. Łoboda, W. Maik (red.), *Stan i perspektywy rozwoju geografii w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe WSG, Bydgoszcz, s. 143–149.
- Gorzela G., 1989, *Rozwój regionalny Polski w warunkach kryzysu i reformy*, Instytut Gospodarki Przestrzennej UW, 14, Warszawa.
- Grzeszczak J., 2011, *Osieczna i krajobraz po Osiecznej (w związku z konferencją w sprawie geografii ekonomicznej, 28 XI – 1 XII 1955 r.)*, „Przegląd Geograficzny”, 83, 4, s. 557–564.
- Jackowski A., Soljan I., 2009, *Z dziejów geografii na Uniwersytecie Jagiellońskim (XV – XXI wiek)*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków.
- Jackowski A., 2004 (red.), *Geografia u progu XXI wieku*, Komitet Nauk Geograficznych PAN i Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków.
- Jackowski A., Liszewski S., Richling A. (red.), 2008, *Historia geografii polskiej*, Wydawnictwo Naukowe PAN, Warszawa.
- Jagielski A., 1988, *Refleksje o geografii ludności i jej problemach*, [w:] E. Biderman (red.), *Problemy geografii osadnictwa i ludności w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań–Zielona Góra, s. 29–48.
- Jałowiecki B., 1982, *Strategia uprzemysłowienia a proces urbanizacji. Studium socjologiczne*, „Biuletyn KPZK PAN”, 119.
- Jałowiecki B., 1984, *Funkcjonowanie systemu osadniczego Polski*, [w:] A. Kukliński (red.) *Gospodarka przestrzenna Polski. Diagnoza i rekonstrukcja*, Ossolineum, Wrocław, s. 133–154.
- Jałowiecki B., 1988, *Społeczne wytwarzanie przestrzeni*, Książka i Wiedza, Warszawa.
- Jania J., Jankowski A. T. (red.), 2005, *Wpływ rozwoju nauk geograficznych na proces kształcenia społeczeństwa oraz promocję wiedzy geograficznej w Polsce*, Wydział Nauk o Ziemi UŚ, Sosnowiec.

- Jerczyński M., Grzeszczak J., Muzioł A., Nowosielska E., Rozłucki W., Węclawowicz G., 1991, *Główne orientacje badawcze w geografii społecznej i gospodarczej*, [w:] Z. Chojnicki (red.), *Podstawowe problemy metodologiczne rozwoju polskiej geografii*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Jędrzejczyk D., 2007, *Geografia jako nauka humanistyczna*, [w:] W. Maik, K. Rembowska, A. Suliborski (red.), *Geografia a przemiany współczesnego świata*, Wydawnictwo Uczelniane WSG, Bydgoszcz, s. 177–188.
- Jędrzejczyk D., 2008, *Stan i perspektywy rozwoju geografii humanistycznej w Polsce*, [w:] S. Liszewski, J. Łoboda, W. Maik (red.), *Stan i perspektywy rozwoju geografii w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe WSG, Bydgoszcz, s. 214–220.
- Kiełczewska-Zalewska M., 1956, *Kursokonferencja Instytutu Geografii PAN i Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego poświęcona zagadnieniom geografii ekonomicznej*, „Przegląd Geograficzny” 28, 3, s. 678–680.
- Kostrowicki J., 1983, *Polska geografia rolnictwa. Mechanizmy rozwoju*, „Przegląd Geograficzny”, 55, 4, s. 597–632.
- Kostrzewski A. (red.), 2006, *Geografia regionalna jako przedmiot badań i nauczania*, Wydział Nauk Geograficznych UAM, Poznań.
- Kostrzewski A., Maik W., Brudnicki R., (red.), 2011, *Geografia wobec problemów współczesności. Funkcje poznawcze i praktyczne geografii*, Wydawnictwo Uczelniane WSG, Bydgoszcz.
- Kukliński A., 1982, *Dylematy rozwoju nauk geograficznych w Polsce* „Biuletyn KPZK PAN”, 118, s. 230–244.
- Kukliński A., 1983, *Mechanizmy rozwoju geografii polskiej w latach 1945–1982*, „Przegląd Geograficzny”, 57, 4, s. 521–546.
- Kukliński A., 1985, *Podstawowe problemy rozwoju geografii polskiej w latach osiemdziesiątych*, „Przegląd Geograficzny”, 57, 2, s. 174–181.
- Kukliński A., (red.), 1984, *Gospodarka przestrzenna Polski. Diagnoza – rekonstrukcja – prognoza*, „Biuletyn KPZK PAN”, 125.
- Leszczycki S., 1953, *Stan geografii w Polsce i perspektywy jej rozwoju*, „Przegląd Geograficzny”, 23.
- Leszczycki S., 1979, *Rozwój geografii polskiej w sześćdziesięcioleciu 1918–1978*, „Przegląd Geograficzny”, 51, 4, s. 411–455.
- Lisowski A., 2004, *Geografia społeczno-ekonomiczna a nauki społeczne*, [w:] Z. Chojnicki (red.), *Geografia wobec problemów teraźniejszości i przyszłości*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 67–80.
- Lisowski A., 2008a, *Stan i perspektywy rozwoju geografii społecznej w Polsce*, [w:] S. Liszewski, J. Łoboda, W. Maik (red.), *Stan i perspektywy rozwoju geografii w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe WSG, Bydgoszcz, s. 166–175.
- Lisowski A., 2008b, *Geografia społeczna*, [w:] A. Jackowski, S. Liszewski, A. Richling (red.), *Historia geografii polskiej*, Wydawnictwo Naukowe PAN, Warszawa, s. 195–205.

- Lisowski A. (red.), 1999, *Geografia na przełomie wieków. Jedność w różnorodności*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa.
- Liszewski S., 1988, *Geograficzno-ekonomiczne i społeczne problemy badania miast w Polsce*, [w:] E. Biderman (red.), *Problemy geografii osadnictwa i ludności w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań–Zielona Góra, s. 153–164.
- Liszewski S., 1999, *Czy i co łączy współczesne nauki geograficzne. Refleksje osobiste nad stanem polskiej geografii*, [w:] A. Lisowski (red.), *Geografia na przełomie wieków. Jedność w różnorodności*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa.
- Liszewski S., 2004, *Stan dyskusji polskich geografów na temat jedności i zakresu pojęciowego współczesnej geografii (na początku XXI wieku)*, [w:] A. Jackowski (red.), *Geografia u progu XXI wieku*, Komitet Nauk Geograficznych PAN i Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków, s. 11–26.
- Liszewski S., 2008, *Geografia osadnictwa w XX i na początku XXI w.*, [w:] A. Jackowski, S. Liszewski, A. Richling (red.), *Historia geografii polskiej*, Wydawnictwo Naukowe PAN, Warszawa, s. 161–176.
- Liszewski S. (red.), 1994, *Geografia osadnictwa i ludności w niepodległej Polsce. Lata 1918–1993*, t. 2, Kierunki badań naukowych, Komisja Geografii Osadnictwa i Ludności PTG, Łódź.
- Liszewski S., Łoboda J., Maik W. (red.), 2008, *Stan i perspektywy rozwoju geografii w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe WSG, Bydgoszcz.
- Liszewski S., Maik W., 2008, *Stan i perspektywy rozwoju geografii osadnictwa w Polsce*, [w:] S. Liszewski, J. Łoboda, W. Maik (red.), *Stan i perspektywy rozwoju geografii w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe WSG, Bydgoszcz, s. 176–180.
- Liszewski S., Suliborski A., 2005, *Kształcenie geografów na poziomie akademickim w świetle aktualnej dyskusji o jedności geografów*, [w:] J. Jania, A. T. Jankowski (red.), *Wpływ rozwoju nauk geograficznych na proces kształcenia społeczeństwa oraz promocję wiedzy geograficznej w Polsce*, Wydział Nauk o Ziemi UŚ, Sosnowiec, s. 9–20.
- Łoboda J., 2004, *Stan i perspektywy polskiej geografii w opinii geografów*, „Przegląd Geograficzny”, 76, 4, s. 389–414.
- Maik W., 1988a, *Rozwój teorii regionalnych i krajowych układów osadnictwa*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Maik W., 1988b, *Refleksje dotyczące stanu i rozwoju geografii osadnictwa w Polsce* [w:] E. Biderman (red.), *Problemy geografii osadnictwa i ludności w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań–Zielona Góra, s. 135–152.
- Maik W., 1993, *Problematyka rozwoju polskiej geografii społeczno-ekonomicznej w świetle paradygmatycznych modeli pojęciowych*, „Przegląd Geograficzny”, s. 84, 3–4, s. 231–246.
- Maik W., 1998, *Metodologia polskiej geografii osadnictwa*, [w:] J. Kaczmarek (red.), *Metodologia geografii osadnictwa na przełomie wieków*, Katedra Miast i Turyzmu UŁ, Łódź, s. 7–14.

- Maik W., 1999, Niektóre problemy rozwoju polskiej geografii społeczno-ekonomicznej, [w:] B. Domański, W. Widacki (red.), *Geografia polska u progu trzeciego tysiąclecia*, Instytut Geografii UJ, Kraków, s. 151–158.
- Maik W., 2004a, *Główne płaszczyzny relacji między geografią fizyczną a geografią społeczno-ekonomiczną*, [w:] Z. Chojnicki (red.), *Geografia wobec problemów teraźniejszości i przyszłości*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 9–24.
- Maik W., 2004b, *Główne problemy i pojęcia geografii*, [w:] A. Jackowski (red.), *Geografia u progu XXI wieku*, Komitet Nauk Geograficznych PAN i Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków, s. 27–45.
- Parysek J., 2014, *Trzydzieści lat minęło – czyli co nam pozostało po „Rydynie”* [w:] W. Maik, K. Rembowska, A. Suliborski (red.), *Dorobek polskiej geografii po konferencji w Rydynie. Krytyczna ocena*, Katedra Geografii Regionalnej i Społecznej UŁ, Łódź.
- Potrykowski M., Kulikowski R., Rykiel Z., Łoboda J., Maik W., Potrykowska A., Strykiewicz T., 1991, *Główne problemy, wyniki badawcze i funkcje polskiej geografii społeczno-ekonomicznej*, [w:] Z. Chojnicki (red.), *Podstawowe problemy metodologiczne rozwoju polskiej geografii*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, s. 133–184.
- Peet R., 1988, *Modern geographical thought*, Blackwell, Oxford.
- Rainko S., 2011, *Dwa paradygmaty*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Richling A., 2000, *Wpływ zintegrowanych badań nad środowiskiem przyrodniczym na rozwój nauk geograficznych*, [w:] B. Kortus, A. Jackowski, K. Krzemień (red.), *Nauki geograficzne w poszukiwaniu prawdy o ziemi i człowieku*, Instytut Geografii UJ, Kraków, s. 163–168.
- Richling A., Lechowicz M. (red.), 2009, *Studia regionalne a rozwój geografii*, Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Warszawa.
- Rykiel Z., 1984, *Geografia dialéctica i una perspectiva polaca*, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona.
- Rykiel Z., 1986, *Transformations of the paradigm of Polish socio-economic geography*, “Progress in Human Geography”, Concepts and Methods in Geography, 1, s. 33–43.
- Rykiel Z., 1988, *The functioning and the development of Polish human geography*, “Progress in Human Geography”, 12, s. 391–408.
- Rykiel Z., 1994, *Główne kierunki i metody badań w polskiej geografii osadnictwa*, [w:] S. Liszewski (red.), *Geografia osadnictwa i ludności w niepodległej Polsce. Lata 1918 – 1993*, t. 2. Kierunki badań naukowych, Komisja Geografii Osadnictwa i Ludności PTG, Łódź, s. 251–264.
- Rykiel Z., 2006, *Układ antyrozwojowy*, „Forum akademickie”, 1, s. 25–27.
- Rykiel Z., 2011, *Krytyka krytyki czyli elementy socjologii geografii*, „Przestrzeń społeczna”, 1, s. 205–215.
- Rykiel Z., 2014, *Społeczno-polityczne uwarunkowania konferencji w Rydynie*, [w:] W. Maik, K. Rembowska, A. Suliborski (red.), *Dorobek polskiej geografii po konferencji w Rydynie. Krytyczna ocena*, Katedra Geografii Regionalnej i Społecznej UŁ, Łódź.
- Sagan I., 2000, *Metodologiczne dylematy współczesnej geografii społeczno-ekonomicznej*, „Studia Regionalne i Lokalne”, 2, s. 15–21.

- Sobczyński M., 2008, *Stan i perspektywy rozwoju geografii politycznej w Polsce*, [w:] S. Liszewski, J. Łoboda, W. Maik (red.), *Stan i perspektywy rozwoju geografii w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe WSG, Bydgoszcz, s. 188–201.
- Stryjakiewicz T., 2008, *Stan i perspektywy rozwoju geografii ekonomicznej w Polsce. Geografia przemysłu*, [w:] S. Liszewski, J. Łoboda, W. Maik (red.), *Stan i perspektywy rozwoju geografii w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe WSG, Bydgoszcz, s. 150–155.
- Suliborski A., 2001, *Funkcje i struktura funkcjonalna miast. Studia empiryczno- teoretyczne*, Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Suliborski A., 2010, *Funkcjonalizm w polskiej geografii miast. Studia nad genezą i pojęciem funkcji*, Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Suliborski A., 2013, *Koncepcja funkcji miejsca*, [w:] M. Wójcik (red.), *Studia Regionalne, Społeczeństwo – region – miejsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 149–167.
- Szul R., Mync A., Lasocki M., Grochowski M., 1986, *Sytuacja gospodarcza Polski w okresie kryzysu i reformy – ujęcie regionalne*, „Przegląd Geograficzny”, 58, 4, s. 627–660.
- Taylor Z., 1982, *Kryzys czy stagnacja?*, „Biuletyn KPZK PAN”, 118, s. 261–270.
- Taylor Z., 2008, *Stan i perspektywy geografii ekonomicznej w Polsce. Geografia komunikacji*, [w:] S. Liszewski, J. Łoboda, W. Maik (red.), *Stan i perspektywy rozwoju geografii w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe WSG, Bydgoszcz, s. 156–165.
- Wójcik M., 2012, *Geografia wsi w Polsce. Studium zmian postaw teoretyczno-metodologicznych*, Wydawnictwo UŁ, Łódź.
- Zdrojewski E., 1988, *Niektóre problemy dydaktyczne i badawcze geografii ludności w Polsce*, [w:] E. Biderman (red.), *Problemy geografii osadnictwa i ludności w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań–Zielona Góra, s. 49–68.
- Życiński J., 1983, *Język i metoda*, Kraków, Znak.

Oddajemy do rąk Czytelnika kolejny tom z serii „**PODSTAWOWE IDEE I KONCEPCJE W GEOGRAFII**” pt. „Dorobek polskiej geografii po konferencji w Rydzynie. Ocena krytyczna”. [...] Właśnie minęło 30 lat od przełomowej dla polskiej geografii konferencji w Rydzynie (1983 r.). Miała ona duże znaczenie dla przemian teorii i praktyki geografii. W Rydzynie zwrócono uwagę na odmienne od dotychczasowych możliwości interpretacyjne rzeczywistości badawczej geografii rozwijane zwłaszcza w krajach anglosaskich. W kontekście tym przedstawiono nowe pola badawcze naszej dyscypliny zwłaszcza nieistniejącą wcześniej geografii społeczną jej podejścia radykalne i behawioralne oraz zaprezentowano perspektywę humanistyczną w badaniach geograficznych. Mimo trudności instytucjonalnych w przebijaniu się efektów tej innowacyjnej konferencji do teorii i empirii polskiej geografii, czas pokazał, że jej dorobek nie został zaprzepaszczone. Niniejszy tom składa się z 13 prac, w których autorzy podjęli teoretyczną refleksję nad rolą konferencji w Rydzynie dla polskiej geografii oraz krytyczny namysł nad dorobkiem geografii po konferencji.

Ze Wstępu

Dotychczas w serii **PODSTAWOWE IDEE I KONCEPCJE W GEOGRAFII** ukazały się:

T. 1

Geografia jako nauka o przestrzeni, środowisku i krajobrazie

pod red. W. Maika, K. Rembowskiej i A. Suliborskiego, Łódź 2005

T. 2

Człowiek w badaniach geograficznych

pod red. W. Maika, K. Rembowskiej i A. Suliborskiego, Bydgoszcz 2006

T. 3

Geografia a przemiany współczesnego świata

pod red. W. Maika, K. Rembowskiej i A. Suliborskiego, Bydgoszcz 2007

T. 4

Terytorium, region, miejsce – czas i przestrzeń w geografii

pod red. W. Maika, K. Rembowskiej i A. Suliborskiego, Bydgoszcz 2008

T. 5

Ujęcia i problemy badawcze we współczesnej geografii

pod red. W. Maika, K. Rembowskiej i A. Suliborskiego, Bydgoszcz 2009

T. 6

Geografia Regionalna – scalenie i synteza wiedzy geograficznej

pod red. W. Maika, K. Rembowskiej i A. Suliborskiego, Łódź, 2011

T. 7

Związki geografii z innymi naukami

pod red. W. Maika, K. Rembowskiej i A. Suliborskiego, Bydgoszcz 2012

DOROBEK POLSKIEJ GEOGRAFII

PO KONFERENCJI

W RYDZYNIE

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63, faks (42) 665 58 62

ISBN 978-83-7969-338-2

